

Последните рисови

Фотографии:

Љубомир СТЕФАНОВ и

Македонско еколошко друштво - Програма за закрепнување на балканскиот рис 2006-2009

Секојдневно го гледаме на петдестарката и уште од основното училиште сме научиле за рисот дека е редок, важен и загрозен животински вид. Но, малку знаеме за него. Малку знаеме за рисовите, освен, можеби, дека се некаков вид голема мачка, што живее некаде во планините, во шумите, и оти се разликува од домашните мачки по влакнестите врвчиња на ушите. И, тука завршува сè. Распрашајте ги луѓето околу вас и ќе видите дека тешко ќе најдете некој што ќе ви каже нешто повеќе за рисот - каков е, колкав е и како да го познаеме. Тешко дека ќе најдете некој што ќе ви каже со што се хранат, како се хранат, како и каде живеат рисовите, или како и кога ловат. Уште веднаш подгответе се воопшто да не очекувате одговор, ако ги прашате каков е денот на рисот, какви се средбите на рисот со човекот или што е тоа што го прави рисот редок и како можеме да помогнеме да го зачуваме за нашите идни поколенија.

ПИСМОТО НА СИЕЛ

"Здраво! Јас сум рисот што секојдневно го гледате на жолтата паричка. Ме гле-

дате, но не се знаеме. Ретко се дружиме, ретко се гледаме, зашто обично не одам таму каде што одите вие, луѓето. Тука сум многу одамна, уште пред моите предци да тргнат секој на својата страна - некои накај Карпатите, некои накај Сибир, некои накај Норвешка. Тука сум уште од времето кога вашите предци знаеја колкаво богатство се крие во шумата, кога живеевме како да сме едно семејство. Но, времињата се сменија. Ако не смениме нешто, и да се видиме, нашата средба можеби ќе биде една од последните средби на рисот со човекот, ако тој и тој од тоа и тоа место не престане да ги сече шумите, ако тој и тој ловија не престане да се сити на страста кога ќе утепа срна или див зајак. Ако не запре, колку и да ме мрази да го правам тоа, ќе морам да доаѓам во вашите села и да поткраднувам по нешто од вашите домашни животни, зашто сè помалку простор ми останува за живеење и сè помалку храна останува за нас, рисовите. Едни неразумни луѓе со години ги сечат шумите каде што ни се пазарот, кујната, трпезаријата. Едни неразумни луѓе, што си мислат дека се ловци само затоа што имаат пушки и дека со нив, без око да им трепне, можат да убијат сè што ќе им се види интересно за убивање, секојдневно крадат од оброците на нашата трпеза.

Дојдоа тешки времиња. Тешко се наоѓа и рисица, да го продолжиме нашиот род, да се израдуваме и ние на нашите рисчиња, како што и вие се радувате на вашите дечиња. Но, тешко дека ќе видите рисчиња и тешко дека вашите деца некогаш ќе видат рисови ако не ни помогнете. Од нас ќе остане само споменот на златната паричка, кој, ако не се вразумите, ќе стане ваш кошмар, нешто што ќе ви ја гризе совеста, секогаш кога ќе брцнете во џебот, за да купите трошка радост за вас и за вашите деца". Барајќи го најсоодветниот начин да ви го пренесеме животот на рисовите во шумите на нашите планини, се сетивме на писмото на индијанскиот поглавица Сиел, со кое му се обраќа на "големиот поглавар во Белата кука", како одговор на писмото со кое тој од него побарал Индијанците да им ја продадат земјата на новите владетели. Но, тешко дека ќе можеме да реконструираме исповед на еден македонски рис, ако се обидовме тоа да го направиме пред три-четири години, или неколку децении порано. Но, оттогаш многу нешта се променети.

LYNX LYNX MARTINOI

Дека многу е променето и дека сега барем приближно се знае колку рисови

има во македонските планини - каде ги има најмногу, што ги прави загрозен вид и што е тоа што треба да се направи за да ги спасиме за идните генерации - се уверивме од разговорот со **Диме Меловски**, биолог, член на Македонското еколошко друштво.

Разговорот го направивме по повод завршувањето на неколкугодишните истражувања за балканскиот рис што ги направија Македонското еколошко друштво и еколозите од Албанија од 2006 до октомври 2009 г.

"Секоја држава има своја биолошка разновидност, која се обидува да ја заштити како дел од својата државна стратегија. Рисот во Македонија е заштитен во 1949 г., во времето на тогашна Југославија, и уште тогаш се знаело дека е редок и посебен. Во текот на 19 и 20 век, рисот бил многу пораспространет, но бил истребен од криволовци, но и од ловците, во времето пред да биде заштитен. Со некои од методите што ги применивме, утврдивме дека денес бројката на рисови во Македонија се движи од 20 до 30 единки, но тоа е претпоставка, направена без да ги примениме модерните методи. Официјални податоци имаме само за Националниот парк *Маврово*", ни рече Меловски, су-

мирајќи дел од резултатите на проектот *Програма за закрепнување на балканскиот рис 2006-2009*.

Балканскиот рис се среќава во планините на западен Балкан, главно во планините меѓу Македонија и Албанија, како посебен подвид, што го нема никаде на друго место во светот. Како посебен подвид го опишал српскиот научник **Мириќ** во 1978 г., кој му го дал латинскиот назив *lynx lynx martinoi*, според италијанскиот зоолог **Мартино**, кој на почетокот на 20 век, со мерење на черепот, утврдил дека станува збор за рис различен од другите подвидови на рисот во Европа и во Азија - тврдење што го поткрепил **Мириќ** во неговата докторска дисертација. Рисот е распространет низ целиот северен дел на евроазијскиот континент, има девет подвидови. Три од нив се среќаваат во Европа, еден од нив е балканскиот рис, кој го има само на планините меѓу Македонија и Албанија, на Јакупица и - веруваме - на планината Проклетие во Црна Гора и во Косово.

Од разговорот научивме многу и секое следно прашање нè водеше кон нова доза восхит кон науката и методите што ги примениле Македонското еколошко друштво, нивните партнери од Швајца-

рија, од Германија и од Норвешка. Сè почнало со анкетата што во 2006 г. ја направиле експертите за крупни сверови од швајцарската организација КОРА меѓу експертите за зоологија од балканските земји, која покажала дека во југоисточна Европа живеат 80 до 100 возрасни единки балкански рис.

РИС ВО ОБЈЕКТИВОТ

Следниот чекор биле теренските анкети. Посетиле 150 села и анкетирале околу 560 испитаници, кои одговарале на околу 50 прашања што се однесувале на 13 видови цицачи - рис, мечка и волк и нивниот плен - диви кози, зајаци, срњи, елени, диви кокошки, лисици и диви кучиња. Одговорите на дел од прашањата покажале дека локалното население многу малку знае за рисовите, ретки се средбите на ловците со рисот, а ставот на луѓето спрема рисовите е неутрален, за разлика од волците, кои би сакале да ги искоренат до последен.

"Територијата што ја истражувавме ја поделивме на квадранти од 10 на 10 километри. Во секој квадрант испитавме, во просек, по осум испитаници, главно ловци, ветеринари, сточари, овчари, шумари. Сакавме да дознаеме колкава е распространетоста на овие

Поставување фото замки

По две години
испитување,
веќе сè се знае - во
Македонија има
20 до 30 рисови, во
планинскиите
предела од
Шар Планина
до Јабланица.
Чувајте ги,
зашто тоа се
последните
рисови што
можеме да им ги
оставиме на
нашите
поколенца

животни во секој квадрант, а преку тоа и во цела Македонија. Изработивме мапа во која имаме податоци за секое од овие животни, во сите делови на територијата што ја истражувавме, вклучувајќи го и трендот на распространетоста на тоа животно во однос во последните 5 години", ни рече Меловски.

Сумирајќи ги резултатите од првичните истражувања - анкетите и теренските наоди - сè упатувало дека најефикасниот метод за утврдување на територијата на рисовите, методот на фото-замки, требало да се примени во кругот на Националниот парк *Маврово*.

На 32 места во паркот биле поставени вкупно 64 камери, по две една на-спроти друга, поврзани во систем со сензори што реагираат на движење.

Фотосесијата траела вкупно 60 дена, во периодот на парење, од февруари до април, кога рисовите се пораздвигени, кога мажјаци бараат жени и кога се најголеми шансите да се уловат рисови со фото-замки. Како мамка биле употребени колци намирисани со екстракт од растението *valeriana officinalis*, мирис за кој се верува дека ги привлекува мачките.

"Фото-замките се метод кој ни дава опиплива бројка и ни помага да утврдиме колку индивидуи од секој вид имаме. Се применува во светски рамки, главно на мачките, затоа што кај нив почесто имаме различна шема на шари на крзното, коишто се разликуваат кај секоја единка од истиот вид. Успеавме да идентификуваме 7 до 10 единки (минимум 7, плус-минус 1,82, како што прецизно утврдува методата што ја применуваме!). Ги броевме само возрасните единки, затоа што многу помали се шансите младите единки да преживеат. Веруваме дека во Националниот парк *Маврово* би требало да има 12 до 13 возрасни рисови. Ако земеме дека тоа е главната област каде што го имаме рисот, очекуваме дека на територијата на Македонија има најмногу уште 10 единки возрасен рис", објаснува Меловски.

Иста таква сесија била спроведена и во Националниот парк *Шебеник* во Албанија, појасот западно од Јабланица, каде што се претпоставува дека се движат рисовите што шетаат во планинскиот појас меѓу Македонија и Албанија, но камерите во *Шебеник* не регистрирале ниту еден рис.

ШВАЈЦАРСКАТА ПОУКА

Истовремено со теренските истражувања за бројноста, територијата и трендот на присутност на рисот, еколозите работат и на проекти за зајакнување на институционалната заштита на балканскиот рис и програма за вклучување на населението во нивните проекти. Дел од екипата на Македонското еколошко друштво ги привршува проектите за прогласување нови национални паркови - *Шар Планина* и *Јабланица*,

Првиот рис фатен во фото-замка

и заштитен еко-коридор *Илинско-плакенска планина*, преку кој дивечот од постоечките и од идните национални паркови ќе може слободно да се движи и да ја шири својата територија на живеење. Друг дел од тимот работи на утврдување на ставот и знаењето на граѓаните за балканскиот рис и подигнување на свеста за неговата заштита.

"Нашата порака е куса и јасна. Рисот е многу значаен - го имаме на петденарката, на поштенска марка... - а државата се бори да го заштити. Ако исчезне, веќе никогаш нема да се појави. Не смееме дозволиме да ни се случи примерот на Швајцарија, каде што рисот сосема го истребиле, па морале да донесат рисови од Карпатите за да ја исправат грешката. Но, многу е сомнително дали е тоа истиот вид кој некогаш го имало", ни рече Меловски. За крај, ни откри и нешто за идните проекти и предизвици.

"Следниот предизвик ни е да фатиме рис и да му ставиме GPS-уред, со кој ќе можеме да го следиме каде се движи и да ја определиме точната територија каде живее. Ако се задржи на едно место подолго, тоа значи дека таму има плен, така што ќе одиме да видиме на самото место. Сè се тоа научни работи што ни недостасуваат. За да заштитиш некој вид, мораш да знаеш сè за него - за неговата биологија и за неговата екологија, инаку нема да знаеш што да примениш понатаму. Знаењето е клучно, и за заштита на рисот и за заштита на што и да е друго. Постои ризик сосема да го изгубиме нашиот вид рис и никогаш повеќе да немаме рис од тој вид. Ќе биде голема штета и срамота да дозволиме еден вид да исчезне", ни рече Меловски.

Им посакуваме успех и - чекаме добри аберии! 🍀